

Patrimonis religiosos barrocs singulars a la Conca de Barberà: de l'oblit a una nova lectura

RESUM

Sovint no som conscients de la vàlua del patrimoni que tenim més a l'abast o més a la vora, al qual se li pot donar un nou ús social per gaudir-lo d'una manera que pot actuar com a referent i model de transmissió històric i artístic a un públic totalment divers, que no imagina tot allò que li pot aportar. Darrerament van creixent els exemples de nuclis que han sabut incorporar el llegat del seu passat material i immaterial en forma de nous plantejaments culturals, comunitaris, com a generador de nous llocs de treball i que, sens dubte, enforteixen visiblement la història i la identitat d'un lloc. Així, una part de la història de la Conca de Barberà que es podria interpretar, rau en el treball dut a terme en la construcció de les esglésies parroquials de final del s. XVIII. D'aquell patrimoni se'n pot endevinar el coratge, la passió i afany de les persones que el van bastir que actuen com a testimonis d'un treball excepcionalment solidari i altruista vers el seu art.

RESUMEN

A menudo no somos conscientes del patrimonio que se halla a nuestro alrededor más inmediato, que a la vez se le podría dar un uso en el sentido de un nuevo valor social enfocándolo como referente y modelo de transmisión histórica y artística para el público. Ultimamente, conocemos ejemplos de algunos núcleos que han incorporado este legado como nuevos planteamientos culturales, sociales, generando así, puestos de trabajo, a la vez que fortalecen visiblemente la historia y la identidad del patrimonio. Una parte de la Conca de Barberà interpretable con este objetivo, la constituyen las iglesias parroquiales de finales del siglo XVIII.

ABSTRACT

People often aren't aware of the value of our closer heritage and that this patrimony can be used into a new social use so as to enjoy it in a way that it can work as an example and model of historic and artistic transmission to a totally diverse audience, who cannot imagine the things it can provide to them. Lately, the examples of city centres that have been able to incorporate their legacy of its material and immaterial past, are increasing. These city centres provide new cultural and communal approaches as a source of new employment, which doubtlessly strengthen the history and identity of a place. In this way, part of the history from la Conca de Barberà that can be interpreted, consists on the work done in the building of the late 18th Century parish churches. From that heritage we can glimpse the courage, passion and dedication of the people that built it, who act as witnesses of an exceptionally supportive and altruistic work towards its art.

Paraules clau: patrimoni, arquitectura religiosa, art barroc, Conca de Barberà, interpretació del patrimoni, nous usos patrimonials

Anna Isabel Serra Masdeu és doctora en Història de l'Art per la UAB (2005). Actualment treballa com a professora associada al Departament d'Història i Història de l'Art de la Universitat Rovira i Virgili (Tarragona). Les seves línies de recerca se centren en l'estudi de l'arquitectura barroca, especialment al Camp de Tarragona, així com l'estudi del patrimoni artístic del s. XVIII en aquelles terres. La seva tesi doctoral editada amb el títol *Josep Prat i la irrupció de l'academicisme en l'arquitectura tardobarroca tarragonina* (2010) exposa el traspàs de l'arquitectura barroca a l'acadèmica a l'arxidiòcesi tarragonina. A més a més, és autora d'una trentena d'articles sobre aquesta temàtica editats en revistes comarcals i nacionals.

Patrimonis religiosos barrocs singulars a la Conca de Barberà: de l'oblit a una nova lectura.

Anna Isabel Serra Masdeu

*annaisabel.serra@urv.cat

Introducció

L'article proposa una reflexió sobre un patrimoni de la Conca de Barberà del qual se'n poden extreure nombroses lliçons útils per al desenvolupament local i que encara no s'ha exposat com cal: es tracta de l'herència arquitectònica religiosa de l'època del barroc. La veritat és que gaudir de certs fets històrics del nostre passat, explicar determinats sistemes tradicionals a l'hora de treballar pel bé comú usats al llarg de la història, l'intentar copsar el per què es van contractar algunes obres d'art i els esforços que feren els nostres avantpassats per tenir-les és quelcom que pot resultar avantatjós per la societat actual. Respecte aquells monuments, les esglésies parroquials hi tenim una obligació i un deure pendent. Aquest patrimoni, poc considerat (a nivell divulgatiu), es pot convertir en una veritable fortalesa i una oportunitat laboral i turística a causa al seu gran poder d'atracció artístic. En l'autenticitat i sinceritat d'aquest conjunt artístic hi ha un recurs ple de valors i de formes de treball que, amb els ulls de la distància, resulten desmesurats i extremadament llunyans, però que aporten nombroses lectures sobre la nostra història que caldria escoltar i reproduir amb noves tècniques i donar-los una nova visibilitat. De pas, assumir aquesta herència cultural convida a crear una nova consciència patrimonial que pot desembocar en un llibre obert de possibilitats culturals.

Patrimoni a l'espera de reconeixement

És cert que al llarg de la història de l'art català hi ha hagut algunes tipologies patrimonials i diversos estils artístics que han tingut la sort de disposar d'una recerca i d'una divulgació a tots els nivells força considerable, convertint-se en matèria d'estudi més o menys privilegiada i continuada al llarg del temps. En els darrers anys, a la Conca de Barberà, un dels tipus de patrimoni que cada cop està més respectat (a nivell de recerca) correspon a l'àmbit de l'arquitectura barroca (en realitat s'hauria de presentar com a *tardobarroca*). Si més no, ha ressorgit de les cendres del seu silenci, gràcies al treball de molts experts, amants i estudiosos de la història de l'art d'època moderna. Aquesta dedicació creativa, a la Conca, la van engrandir, ja fa unes dècades, diversos historiadors que van aportar noves informacions documentals majoritàriament extretes de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona i dels arxius locals. Aquells articles versaven

sobre algunes esglésies parroquials de la Conca i foren editats¹ en revistes com l'*Aplec de Treballs*, l'*Espitllera*, *La Segarra*, *Miscel·lània Sarraïenca*, etc. on traspuava (i continua traspuant per tots els investigadors) un intens i manifest sentiment de respecte per la història i arts locals que, anys després, presenten coneixements igualment sòlids i més que elogiabls. Per cert, aquells escrits i algunes monografies que també es van editar sobre arquitectura religiosa, es van convertir en capdavanteres a l'hora de refermar els continguts que envoltaven el món de la construcció de les esglésies parroquials aixecades al segle XVIII, i han esdevingut perennes a l'hora de treballar-les com a models de referència per a tots aquells investigadors que volen enfortir les seves aportacions sobre art i història barrocs locals.

Els articles es poden trobar en aquelles revistes dels centres d'estudis i altres entitats locals que relataven referències extretes, en bona mesura, dels protocols notariais. Sobre el fet d'esbrinar dades dels artistes i constructors que van bastir el patrimoni barroc encara queda molt per descobrir i per dir, però actualment aquest conjunt artístic l'estan investigant (i l'han investigat) veus realment poderoses, acadèmiques o no, que el col·loquen en un pla més proper i popular que mai. De cada cop es mostra més distingit i amb un discurs històric veritablement atractiu, tant per a un públic especialitzat com per un públic més inexpert en aquesta matèria històricoartística. De mèrits a aquest patrimoni no n'hi fan falta; per si sol és portador de cròniques històriques, socials i humanes que parlen del què volia sentir, veure i apreciar artísticament aquella societat o els mateixos pobles de la Conca o què es volia que la feligresia incorporés tres segles enrere, com a valors artístics i espirituals a la seva vida diària.

A més a més, a la comarca no tan sols s'ha endegat una recerca rigorosa sobre història de l'art, sinó que aquesta tasca ha anat acompanyada d'articles dedicats a la seva història d'època moderna ja sigui en la vessant més social, humana o econòmica. Tot un mèrit per aquesta comarca. Aquesta part històrica també ha estat (i està) molt ben protegida, a nivell quantitatiu i qualitatiu, des del moment en el qual es va començar a publicar a les revistes (i altres monografies) descrites anteriorment.

En el cas de la construcció religiosa parroquial i gràcies al gruix del patrimoni conservat i a la seva immensa consistència, ja és per si sol capaç de manifestar la necessitat de fer-lo perceptible i de contextualitzar les circumstàncies que cada lloc va haver d'assumir i afrontar per tenir-lo. Potser aquest passat demana portar-lo al nostre present per exposar totes les cares de la seva rellevant personalitat. D'arguments per reconduir els programes culturals que ens pot oferir l'herència dels avantpassats de la Conca no en fan falta, ans al contrari, més aviat esperen la seva tanda per ser escoltats i reconvertits en quelcom fresc, productiu, contemporani, que pot resultar atemporal malgrat l'espai que ocupa en el temps de la història de l'art català.

La Conca de Barberà, terra barroca

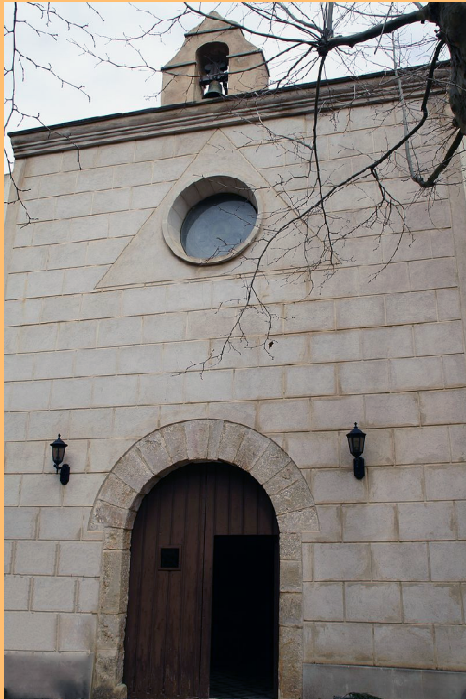
A la Conca hi ha nombrosos patrimonis d'altres èpoques força excepcionals. El llegat medieval de la vila ducal i l'escampat per altres nuclis (com Santa Coloma de Queralt, Forès, Conesa, etc.) és veritablement digne de consideració. Però vora Montblanc hi ha dos llocs de visita

Església parroquial de Sant Jaume, de Passanant.

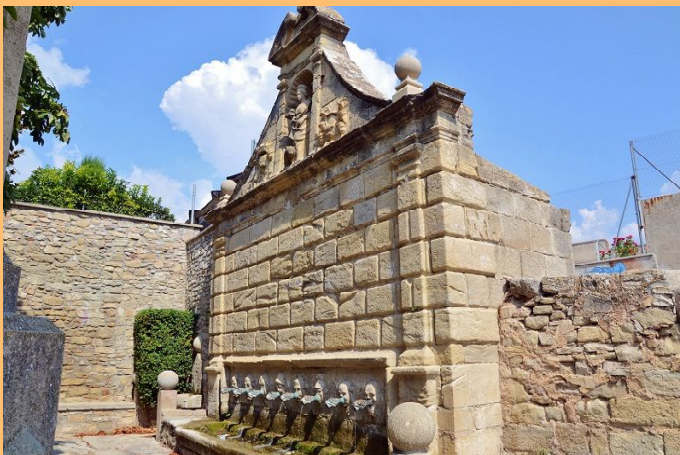
Creu de terme de Forès, al peu del camí a Conesa.

Façana de l'ermita de la Santíssima Trinitat (l'Espluga de Francolí).

Façana de la capella de Santa Tecla, Montblanc.

Les Fonts dels Comtes, conegudes popularment com "Les Fonts de les Canelles". (1614).

imprescindible per la categoria patrimonial: el Monestir de Poblet (Patrimoni de la Humanitat, 1991) i també alguns abrics i coves que formen part de l'Arc Rupestre del Mediterrani (Patrimoni de la Humanitat, 1998). No es pretén en aquest escrit divulgatiu fer una recerca sobre les tipologies patrimonials existents a la comarca, només es vol esperonar a indagar i reflexionar sobre l'establiment de noves activitats i possibilitats que ofereix el llegat barroc local.

Si l'article explora les virtuts del conjunt barroc és perquè amaga quelcom diferent, suggerent, que als nostres ulls és portador d'unes actituds de solidaritat i d'unitat de treball usades al segle XVIII, que ens captiven. La singularitat i caràcter propi d'aquest patrimoni és la millor carta de presentació que pot tornar a generar.

Per tant, parlar de les excel·lències del patrimoni barroc de la Conca de Barberà no és ni gratuït ni exagerat, les seves contribucions artístiques mereixen una notable revisió².

Comencem pel principi. Alguna cosa gairebé màgica va succeir al llarg del segle XVIII a la comarca, com a moltes zones de les terres catalanes, que va permetre que del treball intens de la terra (vinyes, oliveres, cereals i de la venda dels seus fruits), en nasqués la capacitat econòmica que ajudaria a invertir en arquitectura, escultura, pintura i en altres arts per gaudir de l'aixoplug espiritual de les esglésies parroquials, amb una escenografia diferent i persuasiva a nivell litúrgic. Construir una nova església més esplendorosa i vistosa que la del poble veí acabaria convertint-se en una necessitat social de la qual es repartien, casa per casa (i segons les seves possibilitats) les lliures que costaria. Aquesta inèrcia no es pot entendre com a superficial o impulsiva ja que si avui en dia el mapa de la Conca de Barberà el formen 22 municipis, resulta que onze van aixecar esglésies de nova planta (tot i que cal afegir-ne dos més, és el cas de Segura -localitat inclosa actualment a Savallà del Comtat- i Santa Perpètua de Gaià- que pertany a Pontils- Alguns s'eixamplarien parcialment amb alguna nova capella. O a Ollers (depenent de Barberà de la Conca i avui en ruïnes) també tindria església barroca). Cosa que vol dir que més de la meitat dels pobles s'atrevirien a construir nous temples parroquials. És a dir, que pobles amb pocs feligresos, amb un gruix notable de població disseminada, lluirien al cap d'uns anys nous temples que governarien volumètricament i durant segles el perfil de cada nucli en qüestió.

De la previsió inicial que suposava imaginar que en unes dates no massa llunyanes un poble, per petit que fos, estrenaria església (la data final de benedicció era del tot imprevisible) i es faria una festa gairebé impossible de no recordar pels feligresos locals i pels forasters, després vindrien noves imatges per cada capella concertades per cada confraria com un repte a superar, pintures que mostraven la vida exemplar dels sants, que caldria seguir amb retaules, mobiliari litúrgic resplendent i admirat pel seu estil. Tot plegat genera una estima particular dels pobles que conserven aquest *corpus* creatiu tan desbordant. Per tant, aquell notable nombre d'esglésies parroquials no es pot desmerèixer per la seva qualitat artística ni per la seva quantitat. A la Conca les collites procedents de la vinya i de la seva manipulació en aguardent van endegar una empenta i optimisme per somniar un canvi de l'edifici religiós parroquial local -o una part d'ell- per convertir-lo en un espai social on l'art plasmava la vida espiritual al mil set-cents. L'arquitectura medieval o renaixentista, o afegida per etapes i sense massa consciència social per mantenir-la dempeus va resultar obsoleta per la població que havia crescut progressivament

gràcies a la comercialització de les collites. Era llavors quan tot el poble, les autoritats civils i les religioses feien bellugar les diligències necessàries per engrescar a tots els veïns per a construir una obra d'unes característiques difícils d'imaginar llavors, que només els plànols dels mestres de cases podien fer -visualment- tocar de peus a terra a tothom. Ja no es veien útils i pràctics els temples d'època medieval que els avantpassats de cada lloc havien aixecat.

Aquesta transformació arquitectònica dels vells edificis romànics en nous temples va transcórrer d'una manera intensa, arrelada, coherent i estrictament fidel als manaments litúrgics del Concili de Trento (1545-1563). Tampoc cal oblidar que totes aquestes estructures foren -posteriorment- engalanades amb pintures i escultures dels artistes més afamats que circulaven per les terres catalanes amb el corresponent esforç comunitari per pagar-les. Aquest mèrit reforça la complicitat, sovint obligada, dels habitants vers les autoritats eclesiàstiques a l'hora d'invertir en l'art de les seves esglésies³, i que augmenta el vincle amb la documentació dels arxius ja citats per extrapolar la manera de treballar en matèria de construcció de fa més de dos-cents cinquanta anys enrere.

És fonamental continuar la recerca per entendre tots els mecanismes històrics, demogràfics i socials, pels quals un pas econòmic o social n'obligava a fer girar un altre o sense un de nou no podria existir. Però potser també caldria principiar alguns esforços per divulgar aquelles dècades daurades i introduir-les en les dinàmiques turístiques i culturals actuals.

Avui en dia hom pot copsar i valorar amb nous sistemes de divulgació patrimonial la història d'aquestes esglésies que no deix de sorprendre a tothom. De fet, darrera de cada edifici hi ha una biografia molt útil i fàcil de convertir en real i propera per a moltes persones.

Escenografies barroques comunes i singulars

D'històries o fets puntuals del segle XVIII per narrar n'hi ha a cada lloc i cadascuna és adaptable a diversos formats de presentació, de treball, de transformació a noves conjuntures per explicar les vicissituds històriques de cada terra. La idea de treballar «a tomb de poble» per construir una església (denominada «fàbrica», en el context dels mestres de cases i constructors barrocs) -que no sabia mai quan s'acabaria- pot transformar-se en un tema únic i particular que ja de per si és prou inusual⁴. La suma de fets que nuaven la construcció de cada fàbrica són un lligam quasi inaudit i caldria presentar-ho i exposar-ho, també, de manera lúdica i entenedora per a un públic no especialitzat i desconexedor del que pot aportar-li l'època barroca. El que va viure cada lloc és el millor aval per certificar quelcom a dir, a interpretar a explicar a tots els visitants com un fet únic i extraordinari⁵.

Per exemple, el saber que els habitants del poble de Barberà van ocultar a les autoritats de l'*Academia de San Fernando* de Madrid que construïen una església tal com ells la volien veure i com el rector es va posar de part de tot el poble per fer allò que els fidels creien oportú, ja és un fet elogiuable i prou significatiu. Esquivar les autoritats artístiques del moment era habitual. I ho és com a signe d'identitat, de perseverança per tal com els feligresos volien tenir un edifici que volia esdevenir etern. O explicar com un nucli com les Piles no tindria cap complexe en

plantejar-se la construcció d'una església de nova planta, malgrat que les condicions i els condicionants que limitaven als seus habitants eren molts⁶: *«compónese dicho pueblo, que después entraremos, con algun tiento en la iglesia de unas diez y ocho casas, ninguna poderosa, pocas medianas y las restantes míseras, donde se abrigan, como ciento y treinta personas, entre chicos y grandes, sin otros productos y haveres que los cortos frutos que al sudor de sus rostros sacan de las tierras (...)»*. Enfortir alguns esdeveniments succeïts a aquelles localitats pot generar una empatia força interessant entre futurs visitants del nucli en qüestió i el mateix lloc. De la història d'aquestes esglésies gairebé tot resulta rar i original. Així, al poble de les Piles, per tal de demanar ajuda econòmica a l'arquebisbe tarragoní per a la construcció del nou edifici religiós es va magnificar l'escrit de dos mestres de cases a l'església de les Piles. Per començar es va reparar l'interior de l'església amb *«paredones»* de pedra i calç i exteriorment amb puntals de fusta. Així es trobava l'edifici el 1779, ja que li entrava llum per les parets. Un dels mestres que la va arreglar, Pomés, no va voler revisar-la perquè, per ser més gran, va declinar el pujar a la teulada d'un edifici que esdevenia perillós⁷. Tenir les parets de les esglésies amb crivelles per les quals es veia el sol era un fet normal a les esglésies del s. XVIII, tal com contínuament ho expliquen els documents coetanis.

Però també és important com els arquitectes i mestres de cases envoltaven les velles fàbriques medievals i els servien per bastides per a les noves i com els mestres d'obres poden explicar aquest procés. O com mentre es feia l'església nova vora la vella, s'havia aixecat una església provisional, com a Biure, que el 2 de desembre de 1775 es beneïa una església interina, que soplujaria els fidels fins que no es disposés de l'església nova, doncs, la vella ja estava derruïda⁸.

Altres nuclis, amb pocs recursos, s'aventuraven igual que els municipis més grans per tal de tenir un art local més notori i atractiu. El petit municipi de Rojals reunia forces per ampliar la seva església parroquial a les acaballes del s. XVIII. Sumant tots els esforços dels seus habitants i col·laborant de manera altruïsta feren a partir de 1789 el cor nou, la portalada, la sagristia, el confessionari i el monument es va emblanquinar, per dins i per fora. Encara quedaven més reformes per aplicar. A l'octubre de 1798 s'aixecaven les parets de la sagristia i pocs anys després, el 1803, s'obrava la capella de Sant Antoni. El 1793 es va comprar el retaule de Sant Isidre d'Alcover per seixanta lliures pagades pels fadrins de Rojals (un bon exemple de reaprofitament d'obres d'art)⁹.

A Rocafort de Queralt s'indicava el 1793 que l'església, a més de ser «molt angustiosa, ruïnosa», feia perillar les vides dels seus feligresos¹⁰.

De cada element artístic se'n poden extreure coses noves, diverses. Per exemple, al santuari de Santa Maria de Passanant, a banda de tenir un dels cambrils més agosarats i interessants de l'actual arxidiòcesi, hi ha diversos elements artístics que poden ser insòlits per explicar com la fe esdevenia art i creació. Per exemple, la fe feia omplir el dipòsit de l'oli de la llàntia (que encara es conserva), ja que aquella església tenia la categoria de santuari. I com la barana del presbiteri d'aquell temple pot ser un veritable recurs pedagògic per explicar-la, ja que es troba en bon estat de conservació.

Reinterpretar l'art barroc com a motor d'impuls econòmic local?

En aquest article no es vol fer un llistat de tasques a dur a terme destinades a innovar en el turisme local ni tampoc es vol aplicar un llistat d'estadístiques que indiquin quin és l'estat actual dels visitants a la Conca ni cap on poden evolucionar. Aquest escrit¹¹, en realitat, vol enaltir un patrimoni impressionant i que, com a altres llocs, ha quedat en un segon terme. A vegades, la millor manera de protegir, de fer que un artista i la seva obra, un conjunt de monuments i el que ofereix la seva memòria es perpetuï, és dur-lo i introduir-lo a les escoles. Aquí, sens dubte, i de moltes maneres, poden condicionar i augmentar l'estima que es té per a un *corpus* artístic en concret, fer-lo present i condicionar el que ens pot dir. La història de l'arquitectura que indiquen és tan transversal, que permet un diàleg obert i factible amb la societat actual. Posar la primera pedra (i no d'una església que era una de les festes efímeres més destacades de l'inici d'una fàbrica religiosa) pot comportar un seguit d'actuacions que poden ser practicables. És clar que hi pot haver diferents agents implicats però la tasca de recuperació de les obres d'art, com ara exposicions temporals, la creació d'un centre d'interpretació que pot desembocar en nous llocs de feina, és una aposta de les autoritats de cada lloc segons els dictàmens i condicionants de l'economia vigent.

A la revista *Aplec de Treballs* (núm. 33) l'article de Leandre Romeu Serra reflexionava sobre un tema que afecta a la Conca i que en vol la millora i potenciar les virtuts de la producció vinícola en aquelles contrades¹². L'escrit titulat «Vi i enoturisme a la Conca de Barberà: d'on venim i a on anem» és un detallat estudi que es posiciona sobre com cal abordar un tema perquè en surti enfortit i pugui assolir l'èxit. Romeu incidia en la manca d'autoestima o de consideració vers, en aquell cas, la producció vinícola de la DO Conca de Barberà. Efectivament, sense una bona percepció d'un projecte que es vulgui iniciar, havent superat tots els punts forts i dèbils que en particular poden emergir noves idees plausibles¹³.

Alguns pobles d'altres comarques han començat a activar festes que parteixen de la seva herència històrica i que estan creant una forta identitat local. Per exemple, a Alcover han reconvertit la Fira de la Avellana amb la Fira dels Bandolers, basada en les hipotètiques aventures que varen tenir dos bàndols de bandolers (que realment existiren al s. XVII) a la localitat i que estan documentats. A la Fira es recreen de manera teatral, per exemple, com podien haver estat les incursions d'aquells homes a la vila i quines eren les relacions amb els alcoverencs. A Prat de Comte (Terra Alta) han reviscolat un dels temes que van crear riquesa al s. XVIII local; es tracta d'explicar com es feia l'aiguardent, el seu mercat, la recreació de la seva elaboració i oferint-ne als visitants un tastet. Val a dir que aquesta recuperació ha estat un encert, tant a nivell d'assistència de públic com de visibilitat d'un treball centenari que va enfortir econòmicament la localitat centúries enrere. En alguns llocs del Camp de Tarragona la toponímia recorda contínuament la presència de la transformació de l'aiguardent i l'espai que es necessitava per aquesta manipulació. Així doncs, els noms poden proporcionar una deu d'informació gairebé privilegiada per usar de nou.

Sobre el tema del vi, un dels altres maridatges que funcionen prou bé és el d'unir els cellers actuals tot presentant-ne les seves collites amb visites guiades als mateixos i a altres monuments

de la localitat. Per què no es podria presentar aquest format que uneixi aquests monuments amb les autèntiques «catedrals del vi», nascudes arran de les sobreproduccions de la vinya? A més, Àngel Guimerà va dir, precisament, en un celler de la Conca, el de l'Espluga de Francolí, que era una veritable *catedral del vi*. Aquest joc de paraules i d'unió de conceptes de diverses èpoques connecta dues realitats que enalteixen la terra i la seva producció i alhora lloen l'esforç dels homes per millorar el seu patrimoni agrícola, monumental i religiós.

El barroc dispers de la Conca podria transformar-se en aquell espai que els experts en patrimoni defineixen el territori com un museu obert¹⁴. Si més no, en algunes comarques han apostat per presentar un centre d'interpretació del barroc i valorar-ne socialment aquella herència. És el cas de *Solsonès barroc*¹⁵, que provist de les darreres tecnologies en aplicacions mòbils, permet descobrir les lliçons històriques que ens transmet aquella època. Aquest centre és la primera pedra, també, d'una nova manera d'assaborir la bellesa del pensament artístic barroc i d'integrar-la a la societat actual.

Conclusions

L'art de descobrir i valorar el territori depèn de totes les nostres futuribles empreses, que malgrat la migradesa de recursos econòmics de les institucions, poden nodrir-se de petits projectes culturals que no cal que siguin excessivament ambiciosos. Es poden elaborar petits tastets basats en aspectes puntuals que serveixin com a models, com a petites brúixoles que orientin les petjades necessàries per encaminar aquest nou pacte signat entre els homes actuals i la seva història artística. De fet, restaurar els fets de la memòria d'un lloc comporta a la llarga molts més beneficis que pèrdues. Donar forma, contingut, moviment i ànima a allò que durant anys ha format part d'un món gairebé intangible, és una magnífica reconciliació entre la història dels homes i la dels seus antecessors.

Però la Conca amaga poderosos recursos que esperen el seu torn per ubicar-se en el present que les doti d'una altra personalitat a compartir amb la societat actual. Aquesta terra té, a més a més, la sort de disposar d'una àmplia tipologia de patrimoni que encara la fa més atractiva des del turisme i des de la cultura: es tracta del patrimoni hidràulic, industrial, conventual, minaire, etc. Una política cultural favorable pot fer perdurar en el temps aquests edificis i alhora incorporar-los a un present i a un territori que els pot necessitar i protegir.

Bibliografia

- ESPINO HIDALGO, Blanca del. «Patrimonio, planeamiento y participación: el papel de la ciudadanía en la protección patrimonial» a *PH*, 90, (2016). Revista electrònica.
- GRAU PUJOL, Josep M. «Notícia sobre la construcció de l'església parroquial de Sant Martí de les Piles de Gaià (segle XVIII)» a *Recull*, (Santa Coloma de Queralt), 7, (2001), p. 145-153.
- GRAU PUJOL, Josep Maria/ SERRA CENDRÓS, Gabriel. «Alguns reptes de futur de Montblanc» *El Foradot*, (Montblanc), 81, (2013), p. 35-36.
- GUAL VILÀ, Valentí. «Rojals, una ciutat del món» *Espitllera*, (Montblanc) 77-78, (1988), p. 26-27.
- «Notes al voltant de l'església parroquial de Biure», *La Segarra*, (Santa Coloma de Queralt), 156, (1992). p. 28
- MIRÓ ALAIX, Manel. «Museo abierto y territorio museo, nuevos conceptos para la interpretación territorial del patrimonio cultural», *Raining Stones*, juliol 2009.
- ROMEU SERRA, Leandre. «Vi i enoturisme a la Conca de Barberà: d'on venim i a on anem» *Aplec de Treballs*, (Montblanc), 33, (2015), p. 209-230.
- SERRA MASDEU, Anna-Isabel. *Josep Prat i la irrupció de l'academicisme en l'arquitectura tardobarroca tarragonina*. Diputació de Tarragona, Tarragona, 2010.

Notes

- 1.- Aquí només es volen referir les revistes editades a nivell local no pas les monografies clàssiques imprescindibles per situar l'art barroc local dins d'un context més ampli i extens. El nom d'autors que han treballat la història i l'art de la Conca és molt llarg i sòlid i no voldria deixar-me cap investigador. La gran majoria d'articles que s'han editat es poden visualitzar al portal RACO (<http://www.raco.cat/index.php/raco>).
- 2.- Caldria recuperar els límits geogràfics existent al segle XVIII quan l'actual Conca de Barberà formava part de l'arxidiòcesi de Tarragona i englobava alguns pobles que avui pertanyen a Lleida. Llavors es poden entendre millor els nexes artístics que unien aquests pobles i els artistes que hi circulaven i que hi van deixar la seva petjada.
- 3.- És de gran utilitat revisar el *link* de *Memòria Digital de Catalunya* en el qual es recuperen nombroses imatges recuperades d'abans de la Guerra Civil que mostren la riquesa del patrimoni artístic de moltes de les esglésies de la Conca.
- 4.- Un dels pobles que més van defensar el seu parer per tenir una església amb una estètica determinada fou Barberà de la Conca que, fins i tot, fou capaç d'enganyar a les autoritats perquè no els frenessin les obres de l'església (SERRA, 2010).
- 5.- Del segle XVIII hi ha molt de patrimoni per gaudir. Si bé a l'article es fa incidència en el paper de la creació de les esglésies barroques el repertori artístic repartit per la Conca és ampli i divers. No es poden oblidar els pous de gel, masies, eres, ermites, forns de calç, camins rals de pedra, cases particulars, etc.
- 6.- AHAT. Les Piles, caixa 10, núm. 101, 30 abril 1779. Carta, s/f.
- 7.- AHAT. Les Piles, caixa 10, núm. 101.
- 8.- GUAL, 1992, p. 28.
- 9.- GUAL, 1988, p. 26.
- 10.-AHAT. MN. 3.790, 15 maig 1793, f. 203r-204v.
- 11.-Una de les definicions de patrimoni que encaixen perfectament en la línia del que es vol dir en el present escrit és el següent (extret d'ESPINO, 2016, p. 1): «aquellos bienes materiales e inmateriales sobre los que, como en un espejo, la población se contempla para reconocerse, donde busca la explicación del territorio donde está enraizada y en el que se sucedieron los pueblos que la precedieron. Un espejo que la gente ofrece a sus huéspedes para hacerse entender, en el respeto de su trabajo, de sus formas de comportamiento y de su intimidad (RIVIÈRE, 1989).
- 12.-ROMEU (2015, p. 209-230).
- 13.-Algunes iniciatives reforcen, amb encert, l'existència d'un Barroc amagat a recer de la Ruta del Cister i que resta a l'espera de que se'n parli més.
- 14.-MIRÓ, 2009.
- 15.-Veure: <http://www.solsonesbarroc.cat/>